

Problémy hospodářského myšlení.

Rudolf Streller napsal v „Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft“ *) článek o mých „Základech hospodářského myšlení“. **) Byť byl jeho posudek v celku neobyčejně lichotivý, ***) přece se se mnou Streller v celé řadě bodů velmi podstatných rozchází. Napsal jsem proto pro týž časopis článek, ve kterém se pokouším systematicky rozptýliti pochyby Strellerovy. Poněvadž v české literatuře jsem se doposud nedočkal soustavného vědeckého posudku svých „Základů“, považuji za vhodné také před českými čtenáři provést diskusi, zahájenou Strellerem.

I.

Rozhraničení věd.

V „Základech“ postavil jsem především protivu věd, jichž předmětem jsou myšlenkové formy lidského intelektu, a věd theoretických, jichž předmětem jest všecko, co stojí mimo lidský

*) 83. sv. 2. seš. str. 350—368.

**) Vyšlo též po německu: „Grundlagen des wirtschaftlichen Denkens“ (překlad od dr. E. Saudka), Brno 1925.

***) „Von den vielen methodischen Untersuchungen der letzten Jahre ist wohl eine der wertvollsten das Buch von Karl Engliš, „Grundlagen des wirtschaftlichen Denkens“. Das Buch zeichnet sich durch eine sehr gründliche logische und erkenntnistheoretische Fundierung aus, und ganz besonders dadurch, dass Engliš nicht bei der Entwicklung der methodischen Grundlagen der wirtschaftlichen Theorie stehen bleibt, sondern auch ganz kurz ihre Anwendbarkeit auf die Theorie selbst darstellt.“ Na u. m. str. 350.

Wenn wir also Engliš auch nicht beizustimmen vermögen, und glauben, dass seine Einteilung der Wissenschaften und die hieraus entspringende Bestimmung des Erkenntnisobjektes der Nationalökonomie sich nicht als vollkommen einwandfrei erweist, so möchten wir doch zum Schluss betonen, dass es sich bei Engliš Buch um eine wissenschaftliche Leistung hohen Ranges handelt, von der wohl noch viele wertvolle Anregungen ausgehen werden.“ Na u. m. str. 368.

intelekt (Kantův protiklad věd aprioristických a empirických). Do první skupiny náleží logika, matematika a geometrie. V těchto vědách si uvědomuje lidský intelekt formy, ve kterých nutně myslí (racionalita, prostor, čas). Tyto vědy dospívají k poznatkům absolutním, poněvadž si zde intelekt uvědomuje sama sebe.

Poznávání vnějšího světa (mimo lidský intelekt) vzniká spolupůsobením tohoto intelektu a vnějšího světa a nemá tudíž už oné vnitřní jistoty a absolutní povahy, jest relativní. Tyto poznatky tvoří oblast věd empirických.

Streller míní, že protiklad absolutních a relativních poznatků nerozhraňuje přesně ony dvě oblasti vědné, ježto prý na příklad podle mé hospodářské theorie subjektivistické zákony individuálního hospodaření (na příklad zákon o relativním užitku technické jednotky) platí též absolutně. Spíše prý odpovídá protiklad poznatků absolutních a relativních protivě poznatků formálních a materiálních.*) To jest jistě pravda, poněvadž formy myšlení a obsah myšlenkový zakládají protivu obou oněch vědných oblastí. Avšak námitka, že i v oboru věd empirických, najmě v národním hospodářství tvořím poznatky absolutní, není tím ještě odstraněna. Avšak to, co tvrdím, jest, že z postulátu minima strasti vyplývá logicky řada pojmů a zákonů, které mají absolutní platnost.***) Tyto důsledky postulátu minima strasti jsou logické a matematické povahy a proto absolutní, arci jen potud, pokud platí východiskový postulát. Avšak stejná námitka absolutnosti by mohla býti vznesena proti tomuto postulátu minima strasti, o němž pravím, že člověk nutně podle něho jedná, takže i tento postulát, náležející do oboru věd empirických, má povahu absolutní. Dlužno však uvážiti, že tvrdím pouze o jednáních, že se dějí podle tohoto principu, avšak oblast jednání je empirická a relativní. Jednání je činnost vědomá a chtěná, která předpokládá představu o účelu a prostředku, pokud se týče o možných účelech a možných prostředcích a volbu mezi nimi. Do jaké míry lze činnost lidskou pojímati jako jednání v tomto smyslu a zda lze předpokládati i jednání u zvířectva, není poznatek absolutní a proto také vše, co se o jednání vypovídá, jest ve svém

*) Str. 356 na u. m.

**) Chci-li minimum strasti, chci maximum subjektivního užitku a řídím se nutně podle relativního užitku prostoru, času, peněžní jednotky atd. „Základy“ str. 95.

úhrnu relativní. Postulát minima strasti jest logická analyza pojmu jednání a logické a matematické povahy jsou též všechny pojmy a zákony, které z něho jako důsledky plynou. Gravitace je co do existence i intensity zjev zkušenosti. Logické i matematické důsledky gravitace (na př. zákon o volném pádu) jsou absolutní, avšak podmíněné gravitační zkušeností a určitým myšlenkovým pojetím tohoto zjevu. Pokud uvnitř empirických věd mají některé poznatky povahu absolutní, je to aplikace logiky, matematiky a geometrie, podmíněná myšlenkovým pojetím zkušenosti, tedy myšlenkovou konstrukcí, kterou si tvoříme o zkušenostním zjevu. Totéž platí všude o aplikaci matematiky na př. ve fyzice, astronomii atd., aniž proto úhrn poznatků přestává býti relativním a empirickým. Mám tedy za to i dále, že mohu setrvati na protive věd, jichž předmětem jsou formy lidského myšlení, a empirických věd, které poznávají vnější svět mimo lidský intelekt.

Avšak i druhý způsob, kterým precisuji hranice obou zmíněných vědních oblastí (myšlenková forma, myšlenkový obsah*), neshledává Streller v souladu s mými ostatními vývody. Můj theoretický idealismus, podle něhož třeba rozeznávati reální předmět a myšlenkový předmět o něm,**) reprodukuje Streller takto: „Všechno, co víme o vnějším světě, jsou tedy vždy jen myšlenkové formy“.***) Mám za to, že zde jde snad o nedorozumění a o záměnu myšlenkové formy a myšlenkového předmětu. Myšlenkový předmět jest sice myšlenková konstrukce, avšak musí se rozeznávati od myšlenkové formy.

Naproti tomu má Streller pravdu, vytýká-li mně příklad, který jsem uvedl úvodem ke svému výkladu o zákonech směn-

*) Dříve šlo o protivu absolutních a relativních poznatků.

**) „Není poznatku bez subjektu a objektu poznání. Má-li subjekt poznání, musí zde býti „něco“ mimo subjekt poznání. Ale o tomto vnějším něčem má subjekt poznání, jehož povaha záleží nejen na podstatě vnějšku, nýbrž též na schopnostech lidského intelektu. O podstatě vnějšku o sobě ničeho nevíme, známe jen svůj obraz, svou ideu vnějšku, podmíněnou též naším intelektem.“

„Vnějším předmětům odpovídají naše vnitřní obrazy o nich. Jestliže myšlenkově operujeme vnějšími předměty, neoperujeme jimi jako vnějšími realitami, nýbrž jako představami, které o nich máme. Naše představa o vnějším reálném objektu jest myšlenkový objekt. Tak každá věda o vnějším světě operuje nikoli reálnými objekty, nýbrž myšlenkovými objekty.“ Základy str. 11. a 12.

***) „Alles, was wir von der Aussenwelt wahrnehmen, sind also immer nur Denkformen“. Na u. m. str. 365.

ného společenství.*) Má pravdu, praví-li, že mně zde i matematika je prostředkem ku poznání skutečnosti.***) Streller odkryl zcela přesně rozpor, který se nalézá mezi onou charakteristikou matematiky jako vědy a uvedeným příkladem. Z toho však plyne dvojí alternativa: buď byla dřívější charakteristika matematiky nesprávná anebo byl příklad nevhodný. Streller činí z toho první závěr, já činím druhý. Myslil jsem, uváděje tento příklad, na aplikovanou matematiku, nikoli na matematiku čistou, která je na aplikaci zcela nezávislá.

Streller rozšiřuje svou kritiku na hranice věd uvnitř oblasti poznání empirického. Moje rozdělení opírá se o způsob pozorování, který souvisí co nejtěsněji s methodou racionality.

Tu mohu vyříditi hned jednu pochybu Strellerovu, kde se vzpírá použití pojmu „pochopení“ na každý způsob odpovědi na otázku: „Proč“ a vyhrazuje „pochopení“ jen myšlení teleologickému***). Streller nezdůvodňuje tento názor pojmově a tak se zdá, že tento předmět sporu je pouze otázkou vhodnosti. Mně se zdálo správným postavit každému poznání po bok jeho pochopení a k pozorování toho, co jest, co je chtěno, a co býti má, připojiti odpověď na otázku „proč“. Okolnost, že odpověď na tuto otázku nevysvětluje či nezdůvodňuje vždy stejně názorně pozorovaný zjev, není dostatečným důvodem, aby zásadně nebylo mluveno o pochopení zjevů kausálních, jak myslí Streller. I v matematice a geometrii pochopuji, zde ovšem důvodem (ne příčinou nebo účelem). Ale tu neběží o žádnou otázku principiální.

Zásadní rozdíly empirického poznávání, podle nichž si objekt představujeme jednou jako prostě existující, po druhé jako chtěný a po třetí jako něco, co býti má, zůstávají u Strellera bez odporu. Nepopírá též, že ke každému z těchto způsobu pozorování patří

*) Takové svobody není, jako není bodu nebo přímky či kruhu. Bod i přímka či kruhy jsou jen formy myšlené pro pochopení hrubé skutečnosti. Tak i v hospodářství hledáme touto cestou čisté formy ku pochopení hrubé skutečnosti.“ „Základy“ str. 103.

**) Streller na u. m. str. 355:

„Auch die Matematik oder genauer die mathematischen Gebilde sind ihm nun nicht mehr Denkformen, die ganz unabhängig von der Wirklichkeit bestehen, „von deren Richtigkeit wir uns durch keine äussere Erfahrung überzeugen“, sondern Mittel zur Erkenntnis der Wirklichkeit, deren Eignung oder Richtigkeit sich durch die „Gültigkeit“ für die Wirklichkeit erbringen lässt.“

***)) Na u. m. str. 357.

určitý kořen racionality (odpovědi na otázku: Proč?). Přírodovědeckému způsobu pozorování (kde si představujeme vše prostě jako existující) svědčí kausalita (příčina a následek), teleologickému způsobu pozorování (kde si představujeme vše jako chtěné) svědčí finalita (prostředek a účel) a normativní způsob pozorování (kde se jedná o tom, co býti má) nalézá v logickém důvodu pochopení.*)

Tento myšlenkový pochod Streller nepopírá. To je důležité, poněvadž, bylo-li by prokázáno, že přírodní vědy pracují též finalitou, bylo by též prokázáno, že nevystačí způsobem pozorování, který odpovídá kausalitě.

Nuže, Streller tvrdí, že se i v přírodních vědách používá teleologického způsobu pozorování a poukazuje na příklad rybích měchýřů, letního, a zimního kožichu u zvířat atd.***) Mohl bych uvést podobné případy i z říše rostlinné. Moderní zoologie neliší se prý od primitivního myšlení tím, že, jak mám za to, nerekuruje tato při vysvětlování svých zjevů k Tvůrci nepracujícím teleologicky, nýbrž i kausálně, nýbrž tím, že nejde až k tomuto konečnému bodu, spokojujíc se jen s malým kouskem řetězu účelů a prostředků a přijímajíc, že každý tvor má vůli k životu a že jsou zařízení vytvořena, aby tvorům byl ulehčen zápas o život.***)

Mám za to, že nejde o otázku kvantitativní a že nezáleží na tom, zda se zkoumá celý řetěz účelů a prostředků anebo jeho část, nýbrž že jde zásadně o otázku způsobu pozorování, který jest přece jedině rozhodným. Při nejlepší vůli nemohu nalézt methodického rozdílu mezi primitivním myšlením, které zcela důsledně na konci řetězu účelů a prostředků vidí Boha, a moderní vědou, která tvrdí, že jsou zde „zařízení“, avšak nemá odvahy tohoto pojetí domyslit. Buď spatřuji v přírodních zjevech skutečnosti, jež třeba kausálně pochopiti, anebo zařízení (prostředky). Tyto vyžadují logicky Boha, Přírodu nebo jiný ústřední bod přičetnosti pro všechny přírodní zjevy. Možnosti teleologického myšlení v přírodě nepopírám, mám však za to, že jest zatlačováno všude, kde se uplatňuje kausální výklad, a myslím, že moderní přírodověda končí, kde končí kausální zákonitost

*) Ale třeba se vždy správně ptáti, to jest: Proč jest a působí to, co jest? Proč jest chtěno to, co jest chtěno? Proč býti má to, co býti má?

**) Na u. m. str. 358.

***) Na u. m. str. 358: ... dass jedes Geschöpf den Willen zum Leben habe, und dass alle Einrichtungen getroffen seien, um den Geschöpfen den Kampf ums Dasein zu erleichtern und die Erhaltung der Arten zu sichern.

a začíná výklad plánovitostí ústřední vůle. I fyzikální a meteorologické atd. myšlení prodělalo tuto cestu. Avšak Streller slučuje na tomto místě po mém mínění dvě různé věci, a to působení individuální vůle k životu a ústřední vůle se zařízeními, aby byl ulehčen tvorům boj o život.*) „Zařízení“ poukazují na vůli na tvorech nezávislou, vůle k životu je individuální. Bylo-li dříve mluveno o teleologickém nazírání v přírodě, tedy pouze vzhledem k ústřední vůli na vůli individuální nezávislé. Zbývá tedy vyříditi ještě individuální vůli k životu. Tuto vůli nejen že nepopírám, nýbrž jí připisuji veliký význam k vysvětlení mnohých zjevů přírodních. Tážu se však, zda tento výklad involvuje proto teleologický způsob pozorování. Z toho, že si teleologický způsob pozorování představuje své zjevy jako chtěné, neplyne ještě, že každý výklad vůlí je proto už teleologický. Teleologický způsob pozorování předpokládá inteligentní vůli, která chce A jako prostředek, poněvadž chce B jako účel, oboje si uvědomuje, svými představami spojuje a proto jedná. Vytvořily ryby měchýře jako člověk dům? Mají či měly ryby i jen představu svých měchýřů? A přece nepopírám, že vůle k životu působila k vytvoření jich měchýřů. Jak, to nevíme, avšak vůle, kterou zde vykládáme vznik rybích měchýřů, je působivá síla životní, která se nijak nevymyká z kausálního pozorování. Vůle je přece též přírodním zjevem, který jako každá jiná síla se kausálně pochopuje. Vůli je třeba rozlišovati od chtěného a předmětem teleologického nazírání je chtěné, nikoli vůle. Výklad zjevů přírodních vůlí k životu není tedy ještě teleologickým nazíráním. Takové nazírání by zde bylo, kdybychom předpokládali inteligentní centrální vůli a viděli ve světě její zařízení. Pravím-li, že tento způsob nazírání je zatlačován kausálním, nechci proto provozovati žádné přírodní filosofie ani s Bohem, ani bez Boha a přírodním filosofům s Bohem pravím, že přírodní vědy snaží se prozkoumati onu oblast, kterou Bůh přenechal zákonitému kausálnímu vývoji.

II. Teleologie v hospodářské vědě.

Jde o hranice mezi přírodními vědami, o nichž mám za to, že pracují kausálně, a mezi teleologickými vědami, k nimž počítám

*) Srovnej citát na u. m. str. 358.

hospodářskou vědu. Jestliže Streller hledal v přírodních vědách též teleologii, hledá v hospodářské vědě kausalitu. Pochybuje, že hospodářský způsob pozorování je teleologický a chce prokázat, že se tento dá též nahradit kausálním. Uvádí k ilustraci teleologie správně můj příklad. Proč chci práci? Poněvadž chci produkt. Obojí je chtěno, práce jako prostředek, produkt jako účel. Streller má za to, že můžeme zcela dobře zaměnit teleologii za kausalitu, tážíce se: Proč jest práce? a odpovídající: „Protože jest potřeba.“*) Avšak toto „jest“ nezmění o sobě ještě ničeho na teleologické racionalitě. Chce-li Streller svou formulací říci, že práce (jako jednání) jest, poněvadž jest u pracujícího potřeba produktu (to jest jeho představa a chtění), pak volil jen nepřesný gramatický výraz pro teleologický způsob pozorování, ale na tomto způsobu samotném ničeho nezměnil. Bez zřetele ke gramatické formě nelze práci jako jednání vyložit jinak, nežli teleologickým způsobem nazírání. Práce, která je předmětem kausálního nazírání, je činnost, ale není jednáním a není prací v hospodářském smyslu; potřeba, kterou se práce kausálně vykládá, není představou a chtěním prostředku, nýbrž pocitem, nervovou změnou, která dává svalům impuls k pohybu. Pokud chci říci, že člověk proto pracuje, protože si představuje a chce produkt, pak nemyslím kausálně, nýbrž bez zřetele ke gramatické formě, teleologicky.

Avšak Streller uznává, že je správně nazírat na práci jako na chtěnou, stejně tak na dělbu práce a konečně i na směnu, ačkoli prý lze mezi dělbou práce a směnou postavit kausální souvislost, neboť směny nelze zvláště chtít, je-li chtěnou dělba práce, nebo jinak vyjádřeno, kdo chce dělbu práce, musí s kausální nutností chtít též směnu.**)

Především proto, poněvadž dělba práce nemusí s kausální nutností vést ke směně (dělba práce uvnitř naturálního hospodářství). Dále třeba rozlišovati jednak gramaticální výraz a podstatu věci, jednak historický a kausální výklad dělby práce a směny jako sociálních zjevů od výkladu toho, jak postupuje jednotlivec. Postupu jednotlivcovu lze rozumět pouze teleologicky. Při tom jest jasno, že jednotlivec, který vyrábí produkt, aniž ho potřebuje, vyrábí ho proto, poněvadž chce pak směnou dosíci onoho statku, který potřebuje. Lze pochybovat, chce-li

*) Na u. m. str. 357: „Warum ist Arbeit?“ „Weil das Bedürfnis ist.“

**) Na u. m. str. 368.

subjekt dělbu práce, anebo chce-li vlastně speciální výrobu. Kausálně a historicky lze jen sociální kategorie směny a dělby práce pozorovati. Tu shledává Streller, že dělba práce předcházela jako příčina a směna následovala jako následek. Nechme stranou historickou pravdu a též názor Adama Smitha, který věřil v přirozený sklon ke směně a v něm hledal příčinu k dělbě práce. Historicky šel vývoj dělby práce a směny do jista ruku v ruce, avšak chápeme-li tyto sociální kategorie jako produkt ednačících lidí, pak nezbyvá, nežli vejíti na výklad jednání jednotlivcov, jež je možné pouze nazíráním teleologickým. Leč ani to není vážným sporem, poněvadž konečně i Streller připouští, že může býti směna vykládána teleologicky.

Vážnější námitka týká se směnného společenství:

„Směnné společenství vzniká z vůle a součinnosti socializovaných individuí. Není to organizace vytvořená jednotnou vůlí za jednotným účelem, nýbrž vzniká spontánně ze součinnosti a vůle mnoha individuí, sledujících subjektivní účel minima strasti nejrůznějšího obsahu.“*) Vůči tomu namítá Streller**): Tento poslední krok v řadě chtěných zjevů je povážlivý. Od koho pak je sespolečenštění chtěno? Jest se dívat na sespolečenštění lidského hospodářství jako na skutečné či jako na chtěné, t. j. jako na záměrně vytvořené. I zde je patrně zjištění kausální souvislosti methodou vědecky bezzávadnější a zjištění to spočívá v tom, že dělba práce vede nutně ke směně a spolu nutně k sespolečenštění. A dále: „Co jest chtěno, je u Engliše jasno, minimum strasti. Že tím pak vzniká směnné společenství, je nutný důsledek vůle jednotlivcovy, směřující za zcela jiným cílem. Sou-

*) „Základy“ str. 104.

**) „Dieser letzte Schritt in der Reihe der gewollten Erscheinung ist nun bereits bedenklich. Von wem soll denn diese Vergesellschaftung gewollt sein? Kann man die Vergesellschaftung der menschlichen Wirtschaft wirklich als gewollt, d. h. als planvoll geschaffen ansehen? Auch hier ist wohl die Feststellung des Kausalzusammenhanges die wissenschaftlich einwandfreihere Methode, indem man sich damit begnügt zu sagen, die Arbeitsteilung führt notwendig zum Tausch, und beide notwendig zu Vergesellschaftung.“ „Was also gewollt“ ist, geht aus Engliš Satz klar hervor, nämlich das Unlustminimum. Dass dadurch dann die Tauschgemeinschaft entsteht, ist eine notwendige Folge dieser auf ein ganz anderes Ziel gerichteten Willen der Einzelindividuen. Der Zusammenhang zwischen diesem Willen und dem Entstehen der Tauschgemeinschaft ist ein rein kausaler und keineswegs ein teleologischer.“

„Wer hat wohl diesen Gleichgewichtspreis gewollt? Ja, wer hat ihn zu Beginn des Tausches überhaupt gekannt? Was die drei wollten, waren möglichst viele Nutzeneinheiten, was sie bekamen, war eine ganz bestimmte beschränkte Anzahl von Nutzeneinheiten. Kann man hier sagen, dass der Gleichgewichtspreis gewollt ist?“

vislost mezi touto vůlí a vznikem směnného společenství je čistě kausální, nikoli teleologická.“ A konečně: „Kdo vůbec chce rovnovážnou cenu? Ba, kdo zná rovnovážnou cenu na počátku směny? Co ti tři (to jest směňující v mém příkladě) chtějí, je co možná nejvíce užitkových jednotek, co dostali, byl určitý a obmezený jich počet. Lze tu říci, že rovnovážná cena je chtěná?“

Na to odpovídám takto: Rovnovážnou cenu nakonec chtěli všichni, poněvadž ji platili nebo přijali. Že by si byli přáli kupci nižší a prodavači vyšší cenu, je vedlejší, konečně se všichni platící a přijímající s touto cenou smířili a ji při svých koupích a prodeích realizovali. Ti, kdož jí nechtěli, odešli z trhu. Zajisté, že všichni chtěli jako konečný cíl mnoho užitkových jednotek, ale sledující tento cíl chtěli též všechny dosažitelné prostředky vedoucí k tomuto cíli, a mezi ně náležela i realizovaná koupě a cena. Před trhem směňující subjekty opravdu rovnovážné ceny ani neznaly, to jest představovaly si cenu buď vyšší nebo nižší, ale nakonec ještě před skutečnou koupí všichni placenou cenu znali a chtěli.

Je dále správné, že rovnovážná cena, nejmarkantnější symptom směnného společenství, není cílem a plánovitým tvorem, nýbrž prostředčným produktem, který vzniká na cestě subjektivních účelů a prostředků tím, že tisícové subjektů po této cestě souběžně jdou za svým cílem subjektivního blaha. Ale kdo chce z hospodařících subjektů záměrně dělbu práce, o které Streller míní, že se může teleologicky vykládati? Nikdo. Každý chce speciální výrobu, žádný dělbu práce. Představa dělby práce vzniká teprve myšlenkovým shrnutím celé produkce. A totéž platí o směnném společenství. Je to pojem vědy a politiky. myšlenková konstrukce abstrahovaná z množství konkrétních lidí, kteří sledující své subjektivní cíle, vyrábějí, v určitých relacích směňují a za určité ceny prodávají. Určitý způsob jednání lidí vede ku představě směnného společenství. Jest na př. směnná hodnota realitou, anebo je myšlenkovou konstrukcí, myšlenkovou abstrakcí vytvořenou z nesčetných konkrétních směn, kupů a cen a promítnutou do určitého statku nebo do jednotky peněžní? Tak jest i směnné společenství myšlenkovou konstrukcí, koncentrovanou představou mnoha lidí, kteří určitým způsobem jednají či spíše představou tohoto relevantního způsobu jednání, z čehož plyne, že je teleologický výklad na místě.

Má-li Streller za to, že mezi vůlí, směřující k maximálnímu užítku subjektivnímu a mezi vznikem směnného společenství jest čistá kausální souvislost, má snad pravdu, ale pak neřekl o směnném společenství nic více, nežli že vzniká spolupůsobením lidí; je snad i oprávněn uvést tyto dva myšlenkové objekty v kausální souvislost, ale současně se vzdává proniknutí do způsobu jednání tvořících směnné společenství, poněvadž tento mechanismus, stojící za představou směnného společenství, není kausálně proniknutelný, leda že by se gramatická forma s kausalitou zaměnila. Je to zrovna tak, jako by někdo pohyb lokomotivy vykládal parní silou; má pravdu, ale o zařízení lokomotivy se nedozví nic.

Streller má za to, že se rovnovážné ceny dají vypočísti, jsou-li dána zcela určitá data „na základě funkčních souvislostí za jednoduché hypotese, že každý ze směřujících chce draho prodati a lacino koupiti. Ale tato hypotese není jiná nežli hypotese kausálně pozorující matematiky, že každá veličina je rovná sama sobě.“ *) Jaká data mají býti dána? Pouze množství statků, které má každý směřující před směnou? To sotva. Také data o subjektivním užítku? Tato data vznikají jen za představy teleologické jako užitek vůbec, poněvadž jest užitek bez postulátu nemyslitelný. Jak ostatně může matematika kausálně pozorovati, není mně zcela jasno. Avšak tu už vstoupíme do skupiny námitek, týkajících se cenové theorie, jimž se vyhrazuje zvláštní kapitola.

Třeba se však nakonec zmíniti, že kausální (historický) způsob pozorování v hospodářství není snad podle mého mínění neupotřebitelný anebo zbytečný. Kausální a popisná věda o hospodářských zjevech je hospodářský dějepis. Též v právní vědě neučinila normativní theorie právní dějiny zbytečnými, ale právní dějiny si musí uvědomiti, že nemohou vytvořiti předpokladů právního myšlení. Co je právem, nepoznám z dějin. Ví-li, co je právem, mohu se na právní řád dívat též jako na historickou skutečnost, jejíž vývoj kausálně chápu. A podobně je tomu i v hospodářství. Kausální chápání nestačí ani v právu, ani v hospodářství k úplnému porozumění zjevů. Nejelemen-

*) Streller na u. m. str. 366: „ . . . auf Grund von funktionalen Zusammenhängen einfach mit der Hypothese, dass jeder der Tauschenden teuer verkaufen und billig kaufen will. Aber die Hypothese ist nicht von anderer Art, als die der kausalbetrachtenden Mathematik, dass jede Grösse sich selbst gleich ist.“

tárnější pojmy práva a hospodářství mizejí při kausálním porovnání. Třeba tedy odlišiti hospodářskou theorii od hospodářských dějin. Každá má jiné poslání a jinou metodu, nemohou se nahraditi, ale doplňují se.

Zákon o relativním užitku přináší jasný princip ku pochopení upotřebení peněz v domácnosti, avšak je to princip formální, který teprve hospodářské dějiny (včetně hospodářské statistiky) naplňují obsahem, zkoumajíce poměr mezi důchodem a výdaji na jednotlivé potřeby podle různých hledisk (výše důchodů, rodinné poměry, sociální třídy atd.), a to místně a časově.

III. K cenové theorii.

Streller nevytýká mé cenové theorii ani metodu, ani myšlenkový pochod, nýbrž postup při určitém příkladě, jímž ilustruji upotřebitelnost své theorie.*) Jeho námitky přijímám doslovně, poněvadž mám za to, že jde o několik nedorozumění. „Engliš vystačí jen zdánlivě s pojmem subjektivního užitku, poněvadž musí předpokládati, aby dospěl k rovnovážné ceně, že subjektivní užitek je objektivně měřitelný. Má-li však někdo 70 kusů statku a a jen 40 a potřebuje, naproti tomu potřebuje-li 30 kusů statku b , ale má jen 4 b , pak nemůžeme nic věděti o velikosti užitku, ani v přijatých poměrných číslech. Nemůžeme nic věděti proto, protože to ani subjekt neví. Kdyby neměl možnosti směňovati, pak bychom aspoň věděli, že posledních 30 a **) je pro něj bez hodnoty, a čím více zásoba klesá, tím vyšší je hodnota zbytku. Stále ještě nevíme, zda s klesající zásobou stoupá hodnota poměrně či progressivně. Má-li však subjekt možnost směňovati, pak se řídí hodnota oněch 30 a , jež byly dříve bez hodnoty, zjevně podle hodnoty statků, jež může směnou za ně získati, stejně pak mění se přiměřeně i hodnota statků, které už dříve pro subjekt hodnotu měly. Chceme-li tedy anebo chce-li subjekt věděti, jakou hodnotu má pro něj jeho zásoba nebo jednotlivý kus, musí býti známa cena, t. j. směnná relace. Jsou-li nám užitkové jednotky označeny***)

*) Upozorňuji, že v německém překladu Základů je převzata cenová theorie v novější formulaci, jak je obsažena v mém Národním hospodářství str. 39 a n.

**) Čísla jsou vzata z mého příkladu. Nár. hospodářství str. 46 a n.

***) Autorem Základů totiž.

jako dané dříve, nežli jest známa cena, pak se přijímá něco jako dané, co je logicky neznámo.“ *)

První námitka Strellerova jest, že by můj subjektivní užitek musil býti objektivně měřitelný, abych dospěl k rovnovážné ceně. To popírám zcela rozhodně. Objektivní měřitelnost subjektivního užitku byla by jen tenkrát nutnou, kdyby se při mém myšlenkovém pochodu musil srovnávati subjektivní užitek osoby jedné se subjektivním užitekem osoby druhé, ale toho nikde není. Vždy běží o chování se jednoho a téhož subjektu k různým statkům a zjišťuje se na př., je-li mu milejší dvacátý exemplář statku A nežli patnáctý exemplář statku B. Mohli bychom též u jednotlivých osob připojiti zcela neznámé a u každé osoby zcela různé koeficienty k absolutním užítkovým veličinám, aniž by se změnilo cokoli na výsledku. Tato námitka je rozhodně nesprávná.

Druhé nedorozumění spočívá v tom, že Streller mluví promiscue o užitku a hodnotě, při čemž se zdá, že mu tane na mysli subjektivní hodnota ve smyslu rakouské školy. Neboť Streller tvrdí jednak, že – má-li subjekt 70 kusů statku *a*, z nichž potřebuje jen 40, anebo potřebuje-li 30 statků *b*, z nichž má jen 4 – nic neví o velikosti jich užitku, jednak, že – má-li subjekt věděti, jakou hodnotu má pro něj zásoba nebo jednotlivý statek – musí býti předem známa cena. A dále praví, že předpokládá-li se užitek před cenami, že se předpokládá něco, co je logicky neznámo.

*) Streller na u. m. str. 367: Nur scheinbar kommt Engliš mit dem subjektiven Begriffe des Nutzens aus, denn er muss, um zu seinem Gleichgewichtspreis zu gelangen, annehmen, dass der subjektive Nutzen objektiv messbar wäre. Wenn aber jemand 70 Stück eines Gutes *a* hat und nur 40 *a* braucht, dagegen 30 Stück eines anderen Gutes *b* braucht und nur 4 *b* hat, dann können wir nichts über die Grösse des Nutzens, nicht einmal in angenommenen Vergleichszahlen, sagen. Wir können es deshalb nicht, weil der Betreffende es selbst nicht kann. Würde er nicht die Möglichkeit haben zu tauschen, dann wüssten wir wenigstens, dass die letzten 30 *a* für ihn wertlos sind, und dass, je mehr sein Vorrat sinkt, desto höher der Wert des Restes wird. Wir wissen aber dabei noch immer nicht, ob der Wert mit sinkendem Vorrat gleichmässig oder progressiv steigt. Hat der Betreffende aber die Möglichkeit zu tauschen, dann richtet sich der Wert der vorher wertlosen 30 *a* offenbar nach dem Wert der Güter, die er damit ertauschen kann, ebenso ändert sich entsprechend der Wert der Güter, die schon vorher für ihn Wert hatten. Wollen wir also, oder will der Betreffende wissen, wieviel ihm sein Vorrat und jedes einzelne Stück wert ist, dann muss der Preis, d. h. die Tauschrelation bekannt sein. Sind uns die Nutzenseinheiten gegeben, bevor dieser Preis bekannt ist, dann ist etwas als bekannt angenommen, was logischerweise unbekannt ist.“

Mezi hodnotou, kterou subjekt podle Strellera čerpá teprve z cen na trhu, a mezi užitek, který předpokládám já jako daný bez zřetele k trhu a cenám a před lidmi, je veliký rozdíl. Subjektivní užitek, který předpokládám, je korrelátem žádoucnosti statků, je adaequatní strasti, kterou subjekt pocituje, musí-li se obejít zcela nebo zčásti bez žádoucího statku. Tato žádoucnost je zde bez ohledu na trh a cenu, je zde, i když nemám žádných statků, ale též tenkrát, když mám žádoucího statku více nebo méně, nežli potřebuji. Subjektivní užitek, který předpokládám, je vždy přímý (na rozdíl od nepřímého užitku, který připisuji statku vzhledem k možné směně) a to třeba zvláště zdůrazniti. Vykládám ceny právě bez myšlenkového instrumentu hodnoty, poněvadž hodnota není ničím jiným, nežli myšlenkovou konstrukcí a myšlenkovým instrumentem, který má vyložiti chování člověka ke statkům, ale nevykládá ho, poněvadž to, co má vyložiti, musí býti předpokládáno jako dané.

V Základech*) prokázal jsem o subjektivním užtku rakouské školy, že není vhodným instrumentem vyložiti, co subjekt koupí, poněvadž to musím předem věděti, abych dospěl k subjektivní hodnotě. Je-li hraničný užitek dán nejméně důležitou potřebou krytou při dané zásobě peněz, pak musím znáti i řadu důležitějších potřeb a jim odpovídajících statků, jež bych při dané zásobě peněz koupil. Jestliže tedy Streller má na mysli subjektivní hodnotu v tom smyslu, pak má pravdu, praví-li, že znalost této hodnoty jest spoluurčena znalostí trhu.

Utvrzuje mne jen v názoru, že subjektivní hodnota není vhodným nástrojem k výkladu ceny. Praví-li však Streller, že proto, že hodnota je spoluurčena cenou, také subjektivní užitek nemůže býti před cenou a bez ní předpokládán jako daný, pak považuje svou hodnotu a můj užitek za zastupitelný, v čemž se mýlí.

Mám-li 70 statků *a*, z nichž potřebuji jen 30, pak ostatních 30 nemá pro mne žádného přímého užitku. Avšak jak se k nim zachovám, to závisí na možnosti nepřímého upotřebení těchto statků (v produkci, ve směně). Ale totéž platí o oněch 40 statcích *a*, které mám a potřebuji. Užitek z nepřímého upotřebení (směna za jiný statek s vyšším přímým užtkem) může býti

*) Základy str. 82 et passim.

větší nežli z upotřebení přímého, a pak statek neupotřebím přímo, nýbrž jej směním.

Čeho nevím u oněch 30 statků *a*, jež mám a nepotřebuji, bez zřetele k ceně, jest jich subjektivní hodnota, avšak této vůbec nepotřebuji, abych cenu vyložil, poněvadž koupě podle relativního užitku vysvětluje vše, a proto jsem vědomě a úmyslně pominul instrument hodnoty při výkladu ceny. Nezáleží též na tom, nevíme-li, zda hodnota při klesající zásobě stoupá úměrně či progresivně. Především proto na tom nezáleží, poněvadž hodnota je pro výklad ceny postradatelná. Dále (provedeme-li analogii pro subjektivní užitek) proto, poněvadž ke konkrétnímu rozhodnutí subjektu v každém bodě potřebuji věděti pouze, je-li mu milejší *X*tý statek *A* nebo *Y*tý statek *B*. Toto rozhodnutí subjekt činí a proto lze užitek předpokládati jako daný.

IV. Poznávací objekt hospodářské vědy.

V „Základech“ stojím na stanovisku, že poznávací objekt vědy je dán způsobem pozorování. Teleologický způsob pozorování prohlašuji za zvláštní a samostatný. To připouští i Streller.*) Dále dovozují, že věda je soustavou poznatků, a proto že její objekt nemůže vznikatí než jednotným způsobem pozorování. Všechny základní pojmy hospodářské (statek, výnos, užitek) poukazují k teleologickému způsobu pozorování. Není-li „chtěný“ a „hospodářský“ totéž, pak musí „hospodářský“ znamenati určitým způsobem „chtěný“. Vše, co si představujeme jako chtěné, nazývám postulátem. Hospodářský postulát byl nalezen dvojí: subjektivní postulát minima strasti a objektivní postulát ideálu člověka. Zařízení, jež možno viděti s hlediska některého z obou těchto postulátů, jest zařízení hospodářské. Hospodářská theorie se tedy polarisuje. Subjektivistická theorie obepíná jednání lidská (chtěné zjevy), avšak jen, pokud jsou pozorována s hlediska postulátu minima strasti. Této argumentaci Streller neodpírá (s výjimkou subjektivismu a objektivismu, o nichž bude později jednáno), avšak Streller se leká důsledků.

Neboť opravdu spadají pak do hospodářského poznávání veškerá lidská jednání, ovšem stále pozorovaná jen s hlediska postulátu minima strasti. Mám za to, že určitý čin (almužna) může býti současně činem právním, náboženským, mravním

*) Na u. m. str. 357.

a hospodářským (může býti fyziologickým či psychologickým dějem). Týž čin mění svou povahu způsobem pozorování normy či postulátu, skrze který jest pozorován. Není reálných výsečí jednání hospodářských, mravních atd. Mravným je to, co lze viděti s hlediska mravnostní normy atd. Mohou též býti činy mravně indiferentní, jichž pak s hlediska mravní normy viděti nelze. Je-li člověku vždy milejší jednati tak, jak jedná, pak jedná vždy podle postulátu minima strasti, jinými slovy všechna jednání lidská jsou hospodářská a předmětem hospodářské vědy, arci s hlediska dotčeného postulátu. Dokládám, že zájem vytvoří z nesčetných jednání výběr a ostatní pomine. Pro zeměpis je hromádka kamení kvalitně právě tak zeměpisným faktem jako Mont-Blanc, a přece se zeměpis zabývá tímto a pomíjí onu. Marně by však někdo hledal pojmovou kvalitní hranici, podle níž by Mont-Blanc spadal do zeměpisu a hromádka kamení mimo něj, tedy pojmovou hranici pro zájmový výběr. Podobně tomu jest s hospodářskou vědou.

Streller praví, že si lze představití dílčí zájem jen tak, že zahrnuje určitý dílčí vědný obor (na př. distribuci), který se stává srozumitelným, doplněn jsa ostatními dílčími obory (theorií úrokovou, rentovou, mzdovou). Může však tradiční hospodářská theorie býti doplněna poučením o tom, proč maluje malíř obraz? *)

Doznávám, že jsem se i sám zarazil nad logickými důsledky přijaté konstrukce poznávacího objektu hospodářské vědy. Ale nelze se zaleknouti důsledku, jsem-li přesvědčen o pojmově správné konstrukci. Jinými slovy, není-li moje konstrukce předmětu hospodářské vědy správná, musí býti vyvrácena pojmově. Strellerovy námitky jsou praktické povahy. Otázku o malíři bych zodpověděl vzájemnou otázkou: Co platí analogicky o obuvníku a výrobě obuvi? Jest jeho práce už zahrnuta v tradiční hospodářské theorii, anebo může tato býti doplněna výkladem o tom, proč zhotovuje obuv? Věda hledá zákonitosti a zabývá se hromadnými zjevy, nikoli individuálními zjevy (leď že jde o jich abstraktní myšlenkové pojetí), a ku hromadným tradičním zjevům hospodářské vědy patří právě tak práce malířova jako obuvníkovy. Ostatně není tomu ještě tak dávno, co bylo sporným, patří-li i spotřeba do hospodářské vědy, a dnes jest předmětem nejbedlivějšího pozorování i uvnitř spotřebního hospodářství.

*) Streller na u. m. 364.

Rozhodným však jest, že nelze nalézt kvalitní hranice mezi jednáními, která tradičně hospodářskými jsou, a těmi ostatními.

V. Subjektivismus a objektivismus v hospodářské vědě.

Myšlenkový postup „Základů“ vede též k rozuzlení protivy objektivismu a subjektivismu v hospodářské vědě. Každý pocítuje, že proti subjektivní potřebě, subjektivnímu statku a užitku atd. stojí objektivní potřeba, statek, užitek. Protiva musí ležeti v rovině onoho nazírání, ve kterém tyto pojmy vůbec jsou možny, to jest v nazírání teleologickém. Potřeba je chtění prostředku k nějakému účelu, statek jest objekt chtění jako prostředek, užitečný je chtění k určitému účelu atd. Konečný účel dává charakter potřebě, statku atd. Ze subjektivního postulátu (minima strasti) plynou subjektivní potřeby, statky, užitek atd. Rozdíl subjektivního a objektivního postulátu spočívá v jeho obsahu, tedy v tom, co jest chtěno. Subjektivní jest citový stav, objektivní je každý jiný obsah. Tak může býti i postulát krásy subjektivní neb objektivní, podle toho, prohlašuji-li za žádoucí, aby se mně obraz líbil anebo aby dbal perspektivy, reflexe barev atd. Obsahem subjektivního postulátu je citový stav, a proto je tento postulát obsahově nesdělitelný.

Aniž by odpíral tomuto myšlenkovému postupu, hledá Streller příklady, kde to nesouhlasí. Praví: Mohu někomu říci: Cítil bych se nejšťastnější, kdybych měl to a to, na př. dům. *) Tím však přece citového stavu obsahově nikomu nesdělil. Praví pouze, která obsahově sdělitelná potřeba z jeho obsahově nesdělitelného postulátu minima strasti plyne. Je to zrovna tak, jako když, sleduje jednání určitého člověka, pravím, že jedná, jak mu to je nejmilejší za daných okolností. Na tom, je-li sdělení o domu a štěstí pravdivé či ne, hned z původu, či později, nic nezáleží. Mohu též ukázati na obraz a říci, že se mi líbí, a přece neřekl jsem tím obsahově ničeho o svém citovém stavu. Mohu ukázati, kterou barvu vidím zeleně, a přece nemohu říci a nikdo neví, jak ji vidím. Subjektivní konečný postulát jest tedy pojmově co do obsahu nesdělitelný.

Jestliže Streller na jedné straně má za to, že je subjektivní postulát sdělitelný, ovšem, jak připouští, ne zcela, tvrdí

*) Na u. m. str. 362.

totéž o objektivním postulátu člověka, o němž pravím, že pojmově je sdělitelný.*) Ukazuje na nesnáze, jak formulovati obsahově a proto i popsati a sdělit tento postulát. Třeba rozeznávati praktické obtíže od pojmové možnosti; obtíže, na které poukazuje Streller, týkají se ostatně tvoření a formulace lidského ideálu, nikoli jeho sdělitelnosti. Kdyby byl přesně formulován, byl by i sdělitelný.

Obou zmíněných postulátů používám k tomu, abych z nich jako dvou ohnisk viděl a chápal hospodářské zjevy. Výklad individuálních hospodářství se všemi vzájemnými vztahy mezi nimi (směna, trh, cena) hledám na účelové cestě, vedoucí k subjektivnímu konečnému postulátu. Všechna státní zařízení a záahy na obdobné účelové cestě k ideálu člověka a národa. Proti subjektivnímu užitku, statku, potřebě atd. stavím objektivní (sociální) užitek, potřebu atd. Obmezení pracovní doby a směna nedají se vyložit z téhož bodu. Tak se polarisuje i hospodářská teorie, která chce vyložit dnešní stav hospodářství. Hospodářské zjevy bylo by tedy v anarchismu vyložit subjektivním postulátem, naproti tomu v důsledném nuceném komunismu bylo by lze regulaci celého hospodářského života chápati jen pod zorným úhlem ideálu člověka. Zúžilo by se pole subjektivistického výkladu. O tom cituje Streller doslovně několik vět z mých „Základů“,**) a praví,***) že tyto věty svědčí o tom, že mé rozlišení subjektivního a objektivního postulátu nevede k výsledkům, které platí pro skutečnost. Rozlišení to může býti logicky správné nebo nesprávné, může býti vhodným nebo nevhodným instrumentem k myšlenkovému pojetí určitých zjevů, ale nemůže býti žádnou skutečností ani měřeno, ani hodnoceno.†)

Zbývá ještě dotknouti se některých podrobností v souvislosti s protikladem subjektivismu a objektivismu. Abych ukázal, jak se posunuje představa užitku se záměnou postulátů, volil jsem příklad otce a dítěte.††) Dítě praví: Mně je milejší hračka nežli kniha. Se stanoviska subjektivního postulátu dítěte jest

*) Na u. m. str. 363.

**) „Základy“ str. 56, 59 a n.

***) Na u. m. str. 363.

†) Snad mu při tom tanul na mysli ruský komunismus, jenž spojován s lidským ideálem se podivně vyjímá. Jestliže však komunismus metodologicky takto chápu, proto ho ještě nemusím pozitivně hodnotiti.

††) „Základy“ str. 57.

užitečnější (subjektivně) hračka nežli kniha. Otec praví: Tobě je užitečnější kniha nežli hračka. Praví tak se stanoviska objektivního postulátu dobře vychovaného dítěte. Tu myslí Streller,*) že by se v posléze uvedeném případě nemělo o postulátu mluvit, poněvadž není dítětem postulováno. Nemůže býti mimo vůli dítěte postulátu dobré výchovy? Podle objektivního postulátu člověka vychovává otec a poručník (a vede stát svůj lid). Tu namítá Streller, že otec a poručník vychováváje jedná, a proto podle mého pojetí jedná i při výchově podle subjektivního postulátu minima strasti. To je jisté; jestliže však vyjmu z celku a úhrnu jeho jednání péči o dítě jako samostatný komplex, abych jej prozkoumal, shledám na jeho vrcholu jednotný postulát dobře vychovaného dítěte, a tímto postulátem se dívaje, mohu teprve péči o dítě rozuměti a ji hodnotiti. Recepce tohoto postulátu do soustavy všech ostatních děje se u vychovávajícího subjektu arci podle subjektivního principu minima strasti.

Rekuruju-li k subjektivnímu konečnému postulátu, pak mně splývají všechna jednání včetně péče o dítě a poručence dohromady, a ptám-li se, proč si odepře otec sklenici piva, aby koupil dítěti knihu, pak nezbyvá než rekurovati až k tomuto ústřednímu subjektivnímu postulátu. Avšak předmětem pozorování může býti též výseč z tohoto úhrnu všech jednání, výseč, která je kryta a ovládána jednotným postulátem výchovným. Recepce tohoto postulátu vychovatelem nemůže mně nic dále vyložit z péče samostatné, poněvadž výchovný postulát jest už pro tuto péči ústředním a nejvyšším. Je to zrovna tak, jako by někdo chtěl tvoření právního řádu za absolutní monarchie pozorovati nikoli jako samostatný celek, nýbrž v souvislosti s ostatními osobními úkony monarchovými. Norma zde též vzniká jako jednání subjektu (vladaře), avšak úhrn norem lze a třeba též shrnouti jako ucelený komplex zjevů, který lze a nutno viděti, chápati a hodnotiti pod zorným úhlem ideálu člověka a národa.

Praví-li Streller dále,**) že podle mého nazírání se nemůže otec dáti do služeb výchovného postulátu v zájmu věci (nýbrž vždy jen podle principu minima strasti), má jeho tvrzení nádech, jako by chtěl tvrditi, že otec může jednati pouze egoisticky.

*) Na u. m. str. 362.

**) Na u. m. str. 361.

Nikoli, egoismus nemá s postulátem minima strasti nic společného, poněvadž tento postulát nic nevypovídá o tom, proč jest otci milejší jednati podle výchovného postulátu. I nejaltruističtější jednání spadá pod tento postulát.

Konečně se táže Streller, proč člověk pečující o sebe nemůže (podle mých názorů) při svých jednáních sledovati ideál dokonalého člověka. *) Zajisté, že může tak činiti, **) avšak při pozorování jeho jednání spadá péče o sebe a sledování lidského ideálu dohromady a tvoří dohromady jednotný celek jednání člověka a nelze rozlišiti při pozorování jedno od druhého. Pozorují-li pak celek jednání, musím rekurovati až k ústřednímu postulátu subjektivnímu.

VI. Vědecký idealismus a postulát minima strasti.

Streller stojí též na stanovisku mého poznávacího idealismu, míní však, že si odporuji, pravím-li, že člověk jedná nutně podle principu minima strasti. Můžeme, praví Streller, ale nemusíme přijmouti, že je člověk tímto postulátem puzen, poněvadž nevíme, z jakých motivů člověk jedná, nebo dokonce nutně jedná. Nikdy prý nemůže šetření vésti k poznání, že naše hypotéza je rovná skutečnosti a postulát je hypotéza, která se osvědčuje, jestliže výsledek platí pro skutečnost. ***)

S tím mi nelze souhlasiti. Můj postulát není hypotézou, nýbrž způsobem nazírání, hypotézou je jednání. Předpokládá se jednající člověk a jednání jakožto vědomé chtění a plánovitá činnost. Zda a do jaké míry člověk nebo jiný tvor v tomto smyslu jedná, jest empirická skutečnost, jejíž poznání je relativní. Na platnosti této hypotézy závisí všechno ostatní. Postulát minima strasti není ničím jiným nežli logickým důsledkem tohoto způsobu nazírání, ve kterém musím mysliti, abych viděl a chápal jednání. Nuže tvrdím, že si musím představit jednání jako chtěný zjev, abych ho jako jednání viděl a účelem chápal. Kausálně pozorováno zmizí jednání a zůstane fysikální, fysiologický a psychologický děj se změnami nervů a pohybem svalů. Totéž

*) Na u. m. str. 361.

**) „Základy“ str. 56.

***) Na u. m. str. 366: „Das Postulat ist eine Hypothese, die sich bewährt, wenn das Resultat für die Wirklichkeit gilt. Aber niemals kann unsere Untersuchung dazu führen, dass wir erkennen, dass unsere Hypothese gleicht der Wirklichkeit.“

platí o pojmu užitku, statku, výnosu atd., jež si můžeme představit pouze jako chtěný, což ostatně i Streller uznává. Pak ale je postulát minima strasti způsobem nazírání, který nepraví nic více, nežli že jednajícimu bylo milejší jednati tak, jak jednal, aniž se vyšetřuje, proč mu to bylo milejší. Je to vlastně jen logická analýsa pojmu jednání. Byl jsem tedy oprávněn říci, že člověk podle tohoto principu jednati musí, ale zda vůbec jedná, je empirická skutečnost. Logická analýsa jednání není tedy v žádném rozporu s poznávací idealitou.

Praví-li Streller dále, že o motivech lidského jednání ničeho nevíme, pak zjevně myslí na obsah účelů, které člověk sleduje, nikoli na formu. Subjektivní, konečný postulát je čistě formální, je abstraktní myšlenkovou konstrukcí, kterou promítáme do množství lidských jednání, abychom rozuměli, že se člověk rozhoduje mezi všemi různými statky a jednáními a mezi nimi hodnotí, což je možné pouze z ústředního postulátu, který stojí nade všemi potřebami. Podřízení všech jednání člověka tomuto ústřednímu postulátu dělá z množství jednání jich soustavu.

Jsem Strellerovi velmi vděčen, že rozborem mých „Základů“ mně poskytnul příležitost vyšetřiti udržitelnost své theorie vůči jeho duchaplným námitkám.

Karel Engliš.

Nejvyšší výhody v obchodní politice francouzské.

K revisi obchodní smlouvy s Francií.

Francie již v tarifu z r. 1892 uplatňovala zásadu tarifní svobody, vylučujíc zásadně smluvní slevy a vázání cel minimálního tarifu. Tytéž zásady zůstaly v platnosti i v tarifu z r. 1910, třebaže v praxi došlo někdy výjimkou přece i k vázání neb redukci minimálního tarifu.

Tyto zásady, které sice ponechávaly Francii možnost měniti tarify i během smluvní periody, znamenaly při poskytování nejvyšších výhod, totiž prakticky celního tarifu minimálního, jistou nepružnost a nevýhodu oproti smluvním tarifům jiných zemí, ježto jednak nebylo možno sazby smluvené snižovati,